

بسم الله الرحمن الرحيم

نگاه قرآن کریم درباره‌ی جنگ نرم، تهدیدی علیه امنیت فرهنگی یک ملت

زهرا رعیتی^۱

چکیده:

در همه‌ی دوران، استعمارگران می‌کوشیدند تا فرهنگ خود را در کشورهای دیگر حاکم کنند و به تضعیف و اضمحلال فرهنگ اقوام دیگر پردازند. در جنگ نرم با استفاده از اقدامات روانی، رسانه‌ای، تبلیغاتی، اجتماعی و فرهنگی سعی می‌شود جامعه هدف، برخلاف جنگ سخت از بعد اندیشه‌ای و اعتقادی تسلیم مهاجمان شود. درواقع جامعه هدف با خلع سلاح شدن از باورها و اعتقادات، دچار تغییر رفتار و به دنبال آن تغییر در ساختار حکومتی خود شده است. ابعاد جنگ نرم بسیار گسترده است. مهمترین و پیچیده‌ترین حوزه‌ی جنگ نرم، بعد فرهنگی است که تهاجم فرهنگی به‌عنوان مقدمه‌ی جنگ نرم می‌تواند امنیت یک جامعه را تحت شعاع قرار دهد. هدف از این مقاله که با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با ابزار کتابخانه‌ای انجام گرفته، این است که با بهره گرفتن از آیات قرآن کریم اثبات کند، جنگ نرم به‌عنوان تهدیدی علیه امنیت فرهنگی یک ملت محسوب می‌شود. بر همین اساس ابتدا این مقاله به مفهوم‌شناسی و چیستی امنیت فرهنگی و جنگ نرم می‌پردازد. سپس به اهمیت جنگ نرم و تهاجم فرهنگی و تاریخچه آن اشاره شده است. در ادامه نیز به عاملان و آتش‌افروزان جنگ نرم از نظر قرآن کریم، اهداف، ابزار و راهبردهای مقابله با جنگ نرم در عرصه امنیت فرهنگی پرداخته شده است.

کلید واژه‌ها: جنگ نرم، تهاجم فرهنگی، امنیت فرهنگی.

^۱. سطح ۲، حوزه علمیه خواهران ریحانه النبی(س)، کدطلبگی: ۹۶۱۲۲۱۵۲۷۹، ایمیل: zahra.rayati.27276@gmail.com

مقدمه:

با نگاهی به تاریخ بشریت این حقیقت را نشان می‌دهد که همواره میان «حق و باطل»، «نور و ظلمت» و «لشکر شیطان و سپاه خداوند» نزاع و درگیری وجود داشته است. تقریباً تمام تمدن‌های جدید زاییده جنگ و همچنین اضمحلال تمامی تمدن‌های معروف قبلی، بر اثر جنگ بوده است. «هر جنگی از سه مؤلفه‌ی عقلانی، ابزار و ملی تشکیل شده است. به این معنا که تصمیم به مبادرت جنگ باید عقلانی باشد و دستاوردهایی به دنبال داشته باشد، باید وسیله‌ایی باشد برای رسیدن به هدف نه اینکه برای خود جنگ باشد و در آخر باید ملی باشد، یعنی در جهت پیشبرد منافع یک ملت صورت بگیرد».^۱ جنگ‌ها باتوجه به معیارهای مختلف به انواع متفاوتی تقسیم می‌شوند. که در یک تقسیم‌بندی کلی، باتوجه به ابزارهای به کار برده شده و اهداف اصلی آن به سه نوع جنگ سخت، جنگ نیمه‌سخت و جنگ نرم تقسیم می‌شود. «به هرگونه اقدام نرم، روانی و تبلیغات رسانه‌ایی که جامعه‌ی هدف را نشانه گرفته و برخلاف جنگ سخت، بدون درگیری و استفاده از زور و اجبار، جامعه‌ی هدف را به انفعال و شکست وا می‌دارد، جنگ نرم گفته می‌شود».^۲

هدف در جنگ نرم، ایجاد تغییر در باورها و رفتارها و به دنبال آن، ایجاد تغییر در ساختار حکومتی است. ابعاد جنگ نرم بسیار گسترده است، مهمترین و پیچیده‌ترین حوزه‌ی آن، بعد فرهنگی است که تهاجم فرهنگی به عنوان مقدمه‌ی جنگ نرم می‌تواند امنیت یک جامعه را تحت شعاع قرار دهد. «امنیت فرهنگی به معنای فقدان تهدید و یا احساس نبود ترس از سوی دشمن، نسبت به هنجارها، ارزش‌ها و باورهای مسلط و اعتقادی یک ملت است».^۳

باتوجه به مطالعه‌ی صورت گرفته در رابطه با موضوع موردنظر «نگاه قرآن کریم درباره‌ی جنگ نرم، تهدیدی علیه امنیت فرهنگی یک ملت»، اثر مشابهی یافت نشده است، بلکه عناوین مشابه در این زمینه باید مورد توجه قرار گیرد، که کتب و مقالات بسیاری پیرامون آن به چاپ رسیده است. مانند:

مقاله‌ی «فرهنگ بستری برای جنگ نرم» نوشته شهروز ابراهیمی و مصطفی محمدی، در این مقاله آمده است: پژوهشگر در تلاش است تا ضمن بررسی اجمالی تهدیدات نرم در عرصه فرهنگ،

^۱. علویان و نیکروش، جنگ نرم و رویکرد نرم افزاری امنیت، ص ۳۷.

^۲. اسماعیلی، جنگ نرم در همین نزدیکی، ص ۱۴.

^۳. مرادی، باصری و دیگران، عملیات روانی و رسانه، ص ۷۶-۷۷.

فرهنگ، خصوصیات و جنگ نرم را بررسی کرده و در ادامه به بررسی جنگ نرم در عرصه فرهنگی، مراحل، اهداف و ابزارهای آن مورد بررسی قرار دهد. مقاله‌ی «جستاری پیرامون جنگ نرم در آیات و روایات» نوشته: حامد صادقی، در این مقاله آمده است: بخش اول مقاله مورد نظر به دلایل و زمینه‌های جنگ نرم، تاکتیک‌های جنگ نرم و ابزارهای آن پرداخته شده است. در بخش دوم مقاله نیز، بحث اسلام و جنگ نرم به‌طور ویژه مدنظر قرار گرفته است. مقاله‌ی «جنگ نرم تهدیدی علیه امنیت جامعه» نوشته: محمدرضا مرادی رستگار و همکاران، در این مقاله؛ ابتدا به بررسی مفهوم جنگ نرم، چیستی و چرایی آن، ضرورت و اهمیت مقابله با آن و بررسی اهداف، ابعاد و مؤلفه‌های جنگ نرم پرداخته شده است. کتاب «مجموعه مقالات جنگ نرم» نوشته: محمدرسول عاصمی، در این کتاب به‌صورت موضوعی، مجموعه‌ای از مقالاتی که درباره جنگ نرم می‌باشد را دسته‌بندی و به شرح جنگ نرم به‌صورت جامع پرداخته شده است. و کتاب «نگاهی به عملیات روانی در اسلام» نوشته: مهدی طائب، که نویسنده با رویکرد قرآنی به شرح عملیات روانی که در زمان حضرت آدم (ع) تا خاتم (ص) از آن متأثر بوده‌اند، پرداخته شده است و سپس به تطبیق عملیات روانی که امروزه در جهان اسلام رخ می‌دهد می‌پردازد.

این مقاله که با روش توصیفی – تحلیل و با ابزار کتاب‌خانه‌ای نگاشته شده است و پاسخ به سؤالاتی که در ادامه می‌آید ضرورت تحقیق را آشکار می‌سازد: امنیت فرهنگی و جنگ نرم چگونه است؟ اهمیت جنگ نرم و تهاجم فرهنگی چیست؟ جنگ نرم در چه دورانی وجود داشته است؟ ابزارها، اهداف و راهبردهای جنگ نرم در عرصه امنیت فرهنگی کدام‌اند؟

۱- مفهوم‌شناسی

۱-۱- امنیت

همانطور که می‌دانیم، امنیت مفهومی تاریخی و هم‌زاد با تاریخ بشری است. امنیت، علی‌رغم سیر تطور و تنوع خود از حالت ساده تا حالت پیچیده، از چند ویژگی ثابت و پایدار برخوردار است. «ذهنی بودن امنیت و دغدغه‌ی خاطر بشری نسبت به تأمین آن، مفهومی محوری و اساسی است که به‌طور مشترک زندگی انسان‌ها را به خود متأثر ساخته است.»^۱ «امنیت از ریشه لاتین Securus به معنای نداشتن دلهره و دغدغه است. امنیت سلبی به معنای از خطر رهیدن، دوری از تهدید، آسیب، اضطراب، هراس، ترس و نگرانی است و یا به لحاظ معنای ایجابی وجود آرامش، اطمینان، آسایش، اعتماد، تأمین و ضامن است.»^۲

۱-۲- فرهنگ

«فرهنگ در لغت به معنای ادب، عقل و بزرگی است. فرهنگ در مقام ادراک آسان و در مقام تبیین، دشوار است. دلیل تعارض این دو مقام به این موضوع بر می‌گردد که فرهنگ، معنایی است که مردم به جنبه‌های گوناگون زندگی خود می‌دهند و خود از آن هویت می‌یابند.»^۳ «فرهنگ در بعد وسیع آن به مادی و معنوی تقسیم می‌شود. فرهنگ مادی دلالت بر کلیه ابزارها و وسایلی که توسط بشر ساخته شده و چگونگی بهره‌برداری از آن‌ها را دارد و فرهنگ معنوی اشاره به نهادها، باورها، ارزش‌ها و آداب و رسوم انسان‌ها دارد.»^۴

۱-۳- امنیت فرهنگی

«به معنای فقدان تهدید و یا احساس نبود ترس از سوی دشمن، نسبت به هنجارها، ارزش‌ها و باورهای مسلط و اعتقادی یک ملت می‌باشد. امنیت فرهنگی جزئی از امنیت کلی‌تر یعنی امنیت انسانی است که در دو بعد ملی و جهانی قابل بررسی است. از آنجایی که اساس استقلال، عزت و هویت یک ملت در گرو امنیت فرهنگی آن است، لذا امنیت فرهنگی جایگاه ویژه‌ای در

^۱. مرادی، باصری و دیگران، عملیات روانی و رسانه، ص ۷۵.

^۲. مرادی رستگار، شمخانی و یوسفی افراشته، جنگ نرم تهدیدی علیه امنیت جامعه، ص ۷.

^۳. ابراهیمی و محمدی، فرهنگ بستری برای جنگ نرم، ص ۴۶.

^۴. مرادی، باصری و دیگران، عملیات روانی و رسانه، ص ۷۶.

تقسیم‌بندی اهداف ملی کشورها دارد.^۱

۱-۴- جنگ

«به تعبیر کلاوزوتیس، جنگ، ابزار عقلانی سیاست ملی است. سه کلمه عقلانی، ابزار و ملی، مفاهیم کلیدی این پارادم هستند. از این نظر، تصمیم به مبادرت به جنگ باید عقلانی باشد، یعنی لازم است این تصمیم برای هزینه‌ها و دستاوردهای حساب شده، اتخاذ گردد. همچنین جنگ باید وسیله باشد. به این مفهوم که مبادرت به آن باید به منظور نیل به هدفی بوده و هرگز به‌خاطر خود جنگ نباشد. در نهایت جنگ باید ملی باشد. یعنی با هدف پیشبرد منافع یک حکومت ملی، تمام تلاش ملت در خدمت هدف نظامی بسیج شوند.»^۲

«جنگ‌ها باتوجه به معیارهای مختلف به انواع متفاوتی تقسیم می‌شوند. مثلاً براساس توازن قوا، به جنگ عادلانه و غیر عادلانه، براساس مقیاس‌های جغرافیایی به جنگ‌های محلی، منطقه‌ای، فرا منطقه‌ای و جهانی، باتوجه به میزان منابع به کار گرفته شده در جنگ، به دو نوع عمومی و محدود، باتوجه به نوع تاکتیک به منظم و نامنظم براساس نوع سلاح به هسته‌ای و غیر هسته‌ای و در یک تقسیم‌بندی کلی دیگر باتوجه به ابزارهای به کار رفته در جنگ و اهداف اصلی آن به ۳ نوع: جنگ سخت، جنگ نیمه سخت و جنگ نرم، تقسیم می‌شوند.»^۳

الف) جنگ سخت: «نوعی اعمال قدرت سخت است و قدرت سخت عبارت است از فشارهای نظامی و اقتصادی ملموس برای وادار کردن دیگران به تغییر موضع.»^۴

ب) جنگ نیمه‌سخت: «در این نوع جنگ‌ها، سپاه دشمن علناً و عملاً وارد درگیری نمی‌شود؛ بلکه با فراهم کردن زمینه‌های لازم، سعی می‌کنند مهره‌های خود را از طریق کودتای نظامی به قدرت رسانند و حاکمان و مسئولان یک کشور را تغییر دهند.»^۵

ج) جنگ نرم: «در برابر جنگ سخت قرار دارد که، شامل هرگونه اقدام روانی و تبلیغات رسانه‌ای می‌شود که جامعه یا گروه هدف را نشانه می‌گیرد و بدون درگیری نظامی و گشوده شدن آتش،

^۱. مرادی، باصری و دیگران، عملیات روانی و رسانه، ص ۷۶-۷۷.

^۲. علویان و نیکروش، جنگ نرم و رویکرد نرم افزایش امنیت، ص ۳۷.

^۳. شریفی، جنگ نرم، ص ۲۳-۲۴.

^۴. عبداللہی عابد و وجدی، بررسی جنگ نرم در آیات قرآن، ص ۱۱۹.

^۵. شریفی، جنگ نرم، ص ۲۴.

کشور نمی‌توان تصور کرد.^۱

۷-۶- هدفمند کردن فعالیت‌های فرهنگی

«برای مقابله با جنگ نرم در عرصه فرهنگ لازم است سیاست‌ها و برنامه‌های فرهنگی نظام یک حکومت در همه‌ی عرصه‌ها به‌صورت شفاف و صریح تبیین شود و مراحل قانونی خود را نیز طی کند تا هم میزانی برای بررسی عملکرد فرهنگی مسئولان باشد و هم راهنمایی برای حرکت ارباب فرهنگ و هم از برخوردها و سیاست‌های سلیقه‌ای و جناحی جلوگیری شود. به‌طور مثال: با کمال تأسف، ما هنوز نمی‌دانیم در جامعه‌ی جمهوری اسلامی خود دقیقاً در عرصه‌ی سینما، موسیقی، هنر، ماهره، پوشش زنان، برخورد با بی‌حجابی، آزادی مطبوعات و امثال آن چه سیاستی را باید داشته باشیم.»^۲ «از این‌رو ارتقای کیفی فعالیت‌های هنری و ایجاد مرکز هدایت‌کننده ابزارهای صوتی و تصویری، گسترش فعالیت‌های برون‌مرزی نهادهای فرهنگی، ایجاد هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی فرهنگی و عدم دخالت افراد غیر متخصص و غیر مسئول در امور فرهنگی، گسترش ارتباطات با کشورهای دارای منافع مشترک در حوزه فرهنگ، حفظ جریان‌های فرهنگی اصیل، مشارکت دادن جوانان در فعالیت‌های فرهنگی و... از جمله راهکارهای مقابله با جنگ نرم در عرصه فرهنگ هستند.»^۳

^۱. شریفی، جنگ نرم، ص ۲۲۶.

^۲. همان، ص ۲۲۲.

^۳. ابراهیمی و محمدی، فرهنگ بستری برای جنگ نرم، ص ۵۹-۶۰.

نتیجه‌گیری:

جنگ نرم و تهاجم فرهنگی باتوجه به آیات قرآن کریم، بسیار خطرناک‌تر از جنگ سخت می‌باشد. در گذشته ابزارهای جنگ نرم نسبت به امروز تفاوت داشته است و از طریق داستان‌سرایی و شعر و... در میادین جنگی بهره می‌گرفتند ولی امروزه دشمن با بهره‌گرفتن از روزنامه‌ها، تلفن‌های همراه، ماهواره‌ها، رسانه‌های همگانی و... به‌صورت آهسته و خزنده نزدیک و نزدیک‌تر به فرهنگ یک ملت می‌شود و اهداف خود را تزریق می‌کند. براین اساس جنگ نرم تهدیدی علیه امنیت فرهنگی یک ملت محسوب می‌شود. نیروی علمی حوزه و دانشگاه، به‌عنوان فرماندهان و افسران جنگ نرم در جهت روشنگری و آگاهی‌بخشیدن به ملت، بهترین عنصر جهت مقابله با این جنگ خاموش هستند.

پژوهشگر با هدف آگاهی‌بخشیدن به مخاطب، با استفاده از آیات قرآن کریم، جنگ نرم را به‌عنوان تهدیدی علیه امنیت فرهنگی یک ملت، معرفی می‌کند. پژوهشگر به چنین یافته‌هایی پرداخته که عبارت‌اند از:

- جنگ نرم، جنگ مغزهاست، نه مرزها، جنگ دیدگاه‌ها و استحاله عقاید است نه جنگ قرارگاه‌ها. از این منظر باتوجه به نظرات افراد برجسته، خصلت‌ها و ابعاد گسترده‌ی جنگ نرم، به اهمیت آن پرداخته شده است.
- حوادث تاریخ، روزی تکرار خواهند شد، جنگ نرم و تهاجم فرهنگی موضوع تازه‌ایی نیست که بگوییم از قرن بیستم به وجود آمده است، بلکه در هر سه دوره‌ی باستانی، میانی و نوین وجود داشته است و فقط شیوه‌های جنگ نرم در هر دوره متفاوت بوده است.
- شیطان، کافران، یهودیان و مشرکان و منافقان از جمله عاملان جنگ نرم می‌باشند.
- استفاده از فیلم و رمان برای تخریب بنیان‌های فکری یک ملت، ایجاد ابهام و تردید در اذهان مردم با استفاده از اخبار و اطلاعات ناقص، ایجاد اختلاف و چنددستگی اقوام و مذاهب، برچسب توهین‌آمیز به کشورهای مستقل و افراد صاحب نفوذ از جمله اهداف جنگ نرم در عرصه امنیت فرهنگی هستند.
- از ابتدای قرن بیست و یکم جهان وارد جنگ بزرگی شده است، نبردی که حرف اول آن را تکنولوژی می‌زند نه نفرات. محصولات فرهنگی و هنری، مانند: کتاب، فیلم و آثار هنری، مُد مانند: لوازم لوکس، لباس و لوازم آرایشی و بهداشتی، ماهواره و اینترنت،

بازی‌های رایانه‌ای و رسانه‌های اجتماعی نوظهوری همچون فیس‌بوک، واتساپ و... از جمله ابزارهای جنگ نرم در عرصه امنیت فرهنگ می‌باشند.

- از جمله راه‌های مقابله با جنگ نرم در عرصه امنیت فرهنگی، تبیین، بصیرت، دشمن‌شناسی، مقابله برنامه‌ریزی شده و قدم به قدم، بومی کردن شبکه‌های اطلاعاتی و سواد رسانه‌ای و هدفمند کردن فعالیت‌های فرهنگی می‌باشد.

منابع و مأخذ:

۱- فهرست کتاب‌ها:

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه.
۳. اسماعیلی، علی محمد، جنگ نرم در همین نزدیکی، بی جا: نشر ساقی، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۴. شریفی، احمدحسین، جنگ نرم، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۵. طائب، مهدی، نگاهی به عملیات روانی در اسلام، قم: زمزمه هدایت، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۶. طیب، سیدعبدالحسین، اطيّب البیان فی تفسیر القرآن، جلد ۸، تهران: انتشارات اسلام، چاپ دوم، ۱۳۷۸ ش.
۷. عاصمی، محمدرسول، مجموعه مقالات جنگ نرم، تهران: قلم علم، چاپ اول، ۱۳۸۸.
۸. قرائتی، محسن، تفسیر نور، جلد ۴، تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳ ش.
۹. متفکر، حسین، جنگ روانی، قم: زمزمه هدایت، چاپ هفتم، پاییز ۱۳۸۸.
۱۰. محمدی، عبدالله، پایه‌های فکری جنگ نرم، تهران: کانون اندیشه جوان، چاپ دوم، ۱۳۹۵.
۱۱. مرادی، حجت‌الله و دیگران، عملیات روانی و رسانه، بی جا، نشر ساقی، چاپ اول: ۱۳۸۹.

۲- فهرست مقالات:

۱. ابراهیمی، شهروز؛ محمدی، مصطفی، «فرهنگ، بستری برای جنگ نرم»، بی تا، شماره ۶۵ و ۶۶، خرداد و تیر ۱۳۹۱.
۲. جلال پور، شهره؛ پای فرد، کیانوش؛ فلاح، محمد، «واکاوی ساز و کارها و اهداف جنگ نرم»، مطالعات قدرت نرم، شماره ۱۴، بهار و تابستان ۱۳۹۵.

۳. صادقی، حامد، «جستاری پیرامون جنگ نرم در آیات و روایات»، رسانه، شماره ۲، ۱۳۸۹.
۴. ضیایی‌پرور، حمید، «جنگ نرم سایبری در فضای شبکه‌های اجتماعی»، بی‌تا، شماره ۲، ۱۳۸۸.
۵. عبداللهی عابد، صمد؛ وجدی، فاطمه، «بررسی جنگ نرم در آیات»، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات تفسیری، شماره ۱۵، پاییز ۱۳۹۲.
۶. علویان، مرتضی؛ نیکروش، ملیحه، «جنگ نرم و رویکرد نرم‌افزاری امنیت»، فصلنامه سیاسی پژوهشی شماره ۱، زمستان ۱۳۹۳.
۷. قربی، سیدمحمدجواد، «خصلت‌های جنگ نرم در عصر نوین»، فصلنامه سیاست پژوهشی، شماره ۶، بهار ۱۳۹۶.
۸. ماه‌پیشانیان، مهسا، «بسترهای فرهنگی و اجتماعی در جنگ نرم»، فصلنامه مطالعات بسیج، شماره ۵۰، بهار ۱۳۹۰.
۹. مرادی رستگار، محمدرضا؛ شمخانی، اژدر؛ یوسفی افراشته، مجید، «جنگ نرم تهدیدی علیه امنیت جامعه»، ۱۳۹۴.
۱۰. نظری، احسان؛ ایروانی، جواد، «مقاصد تشریع سهم «تألیف قلوب» به مثابه قدرت نرم حکومت اسلامی»، فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۱.
۱۱. هاشمی‌نژاد، سیده اکرم، «نظام قرآنی و مقابله با تهدیدات جنگ نرم»، بی‌تا، بی‌تا.